

Mısırlı edip Abdulvehhâb Azzâm'ın kaleminden Mehmet Âkif*

Tahsin DELİÇAY

Doç. Dr., Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Özet

Abdulvehhâb Azzâm Mısırlı bir edip ve Türkologdur. Mısır'da Mehmet Âkif'le dostluk kurmuştur. Bu makale Azzâm'ın, Mısır'da Âkif'le ilk görüşmelerinden ölümüne kadar kesitler sunmakta ve daha çok onun edebî yönünü ele almaktadır. **Anahtar kelimeler** Mehmet Âkif, Abdulvehhâb Azzâm, Akif'in edebî yönü.

lamam. O, benim için bir talihtir" demek suretiyle onun değerini takdir eden, kadirşinas insan Abbas Halim Paşa'nın daveti üzerine 1923 yılında olmuştur. Türkiye'ye zaman zaman gelip gitse de Âkif'in Mısır hayatı 1936 yılına kadar vatan hasreti içinde devam etmiştir.

Safahat ve İstiklal Marşı şairi aynı zamanda İslam birliği idealinin temsilcisi olan Mehmet Âkif, 1873 yılında İstanbul'da doğdu. İlk eğitimini Fatih derisiamlarından olan babası Tahir Efendiden aldı. Âkif, Rüşdiye tahsiline devam ederken bir taraftan da Kur'ân hıfzına çalıştı, Selanikli Esat Dede'den Farsçasını, Hoca Halis Efendi'den Arapçasını ilerletti. Bu arada edebiyata da meylediyor, Hafız'ı, Sadi'yi, Mevlana'yı, Fuzuli'yi okuyordu. Rüşdiye eğitimi boyunca Âkif Türkçe, Arapça, Farsça ve Fransızcada daima birinci oldu. Babasının ölümünden sonra yaşadığı maddi zorluklar sebebiyle Mülkiye İdadisi'ni bırakarak girdiği Mülkiye Baytar Mektebinden birincilikle mezun oldu (1836). Mehmet Âkif, Anadolu, Rumeli ve Arabistan'ın çeşitli kasaba ve köylerinde baytarlık yaptıktan sonra 1908'de Darülfünun Edebiyat Şubesi'nde Edebiyat-ı Osmaniye muallimi oldu. Bu yıllarda İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Şehzadebaşı İlmiye Mahfelinde Arap edebiyatı dersleri ve Fatih, Beyazıt, Süleymaniye camileri kürsülerinde çeşitli konularda vaazlar verdi. Halkı edebiyat aracılığıyla

* Bu çalışmada AbdulvehhâbAzzâm'ın istifade ettiğim tüm makalelerini temin eden değerli insan, Türk dostu Mısırlı Türkolog Prof. Dr. es-SafsafyAhmed el-Katory'e teşekkür ederim.

KANYAKÇA

Deliçay, Tahsin. "Mısırlı Edip Abdulvehhâb Azzâm'ın Kaleminden Mehmet Âkif," *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 1,1 (2012/1), ss. 111-123.

Ömrü, Osmanlı Devletinin son dönemi gibi çile ve sıkıntı içinde geçen Osmanlının son dönem şair ve mütefekkirlerinden Mehmet Âkif, Anadolu'da yüklendiği vatana hizmet görevinin bir benzerini Mısır'da yüklenen önemli bir kişiliktir. Hayatının olgunluk ve en verimli sayılabilecek son dönemlerinin büyük bir kısmını -ilk kez 1912 yılında geldiği- Mısır'da geçirmiştir. Oraya ikinci gidişi ise, "Âkif, ne zaman olsa bir Abbas Halim bulur; fakat ben bir Âkif bu-

uyandırmak ve aydınlatmak gayesiy-
le 1913'te Rezaizade Ekrem, Abdül-
hak Hamid, Süleyman Nazif, Cenap
Şahabettin'le beraber Mudafaa-i Mil-
liyye Heyeti neşriyat şubesinde çalıştı.
1912 sonu ile 1913 yılı başlarında Mısır
ve Medine'ye iki aylık bir seyahat yap-
tı. 1923 yılında ikinci kez Mısır'a gitti.
Âkif o kışı Mısır'da geçirdi, birkaç sene
yazları İstanbul'da, kışları Mısır'da
kaldıktan sonra 1926 kışından itibaren
Mısır'a yerleşti. Kahire Üniversite-
sinde (Mısır Darülfünunu) Edebiyat
bölümünde Türk edebiyatı dersleri
veriyor ve şehrin o zamanlar uzak bir
banliyösü olan Hilvân'da kalıyordu.
Bir taraftan da Diyanet İşleri Riyaseti
tarafından verilmiş olan Kur'ân tercü-
mesi üzerinde çalışıyordu. 1935 yılında
gittiği Lübnan'da sıtmaya yakalandı.
O yılın sonuna doğru hastalığı ağırlaş-
tı. Vatan topraklarından uzakta ölmek
korkusuyla geldiği İstanbul'da 27 Ara-
lık 1936'da vefat etti.⁰¹

Mehmet Âkif Mısır'da kaldığı süre
içinde “*el-Uksûr'da*”, “*Firavun'la
Yüz Yüze*”, “*Şehitler Abidesi İçin*”,
“*Vahdet*”, “*Gece*”, “*Hicran*”, “*Secde*”,
“*Hüsâm Efendi Hoca*”, “*Bir Arıza*”,

01. Hayatı hakkında geniş bilgi için bkz: Mehmet Akif Ersoy, *Safahat* (Neşir: Ömer Rıza Doğrul. Yedinci Basım. İstanbul: 1966), s. XI-XXI; *Başlangıçtan Günümüze Kadar Büyük Türk Klasikleri* (İstanbul: Ötügen-Söğüt, 1990), X, 340; M. Ertuğrul Düzdağ, *Mehmet Akif Ersoy* (İstanbul: 2004), s. 1; M. Ertuğrul Düzdağ, “Mehmet Akif Ersoy Hayatı ve Eserleri”, *EĞİTİM–Mehmet Akif Özel Sayısı*, Sayı: 73 (Mart 2006), s. 5-6; Mehmet Cemal Çiftçigüzeli-Mehmet Çetin, *TBMM'de İstiklal Marşı ve Mehmet Akif* (Ankara: 2002), s. 27; Asuman Akay, *Mehmet Akif Ersoy'un Şiirlerinde Mısır* (Kahire: 2007), s. 11-15.

“*Ne Eser Ne de Semer*”, “*Derviş Ah-med*”, “*Said Paşa İmamı*”, “*Bir Gece*”, “*Yine Kıt'alar*”, “*Sanatkâr*”, adlı şiir-
leri ile “*Nazım Parçaları*” başlıklı şiiri
içindeki “*Resmimin Arkasına*” ve “*Res-
mim İçin*” adlı şiirlerini yazmıştır.⁰²

Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakül-
tesinde yaptığı Türkçe hocalığı ile de
bir anlamda Mısır ve Türkiye arasında
yüzlerce yıl önce atılmış olan kültür
köprüsünün devamını sağlamıştır.

İnsan ve vatan sevdalısı büyük
şair, edip ve mütefekkir Mehmet Âkif
hakkında yazılanlar sadece Türkiye ile
sınırlı değildir. Mısır edebî çevresinde
daha hayatta iken, hakkında birçok
yazı kaleme alınmış ve hâlâ alınmaya
devam etmektedir.

Mehmet Âkif'i gıyaben tanıyan fakat
onun Mısır'da yaşadığından haberi ol-
mayan Abdulvehhâb Azzâm 1929 yı-
lında İstanbul'a bir ziyarette bulundu-
ğu esnada Âkif'in Mısır'da olduğunu
öğrenir. Mısırlı edip ve Doğu Dilleri
âlimi Abdulvehhâb Azzâm'ın tam adı
Abdulvehhâb b. Muhammed b. Hasen
b. Salim b. Azzâm'dır. Mısır'ın önem-
li yerleşim merkezlerinden Cize'nin
Şûbek köyünde doğdu (1894). Tah-
siline dinî eğitimle başladı ve kü-
çük yaşta hafız oldu. Bir süre Ezher
Üniversitesi'ne devam etti, daha sonra
Medresetu'l-Kazâi's-Şer'î'ye geçerek

02. Mehmet Akif Ersoy, *Safahat* (Neşir: M. Ertuğrul Düzdağ. Ankara: 2010), s. 277, 433, 440, 441, 443, 445, 447, 449, 453, 455, 456, 457, 460, 465, 467, 500; Tahsin Deliçay ve es-Safsafy Ahmed el-Katory, “Mehmet Akif'in Mısır'daki Çalışmaları ve Kültürel Çevresi”, *FÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (2) (Elazığ: 2006), s. 79-83.

1920 yılında buradan mezun oldu ve aynı okula hoca olarak tayin edildi. Bu sırada Kahire Üniversitesi'ne de devam ederek 1923'te Edebiyat ve Felsefe Bölümü'nü bitirdi. Londra Üniversitesi Doğu Dilleri Bölümünde Farsça, Türkçe ve Urduca öğrendi. Mezun olduğu Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Arap Dili ve Doğu Dilleri Bölümü başkanlığına, 1945 yılında da Edebiyat Fakültesi dekanlığına getirildi. Bir yıl sonra da Mecmau'l-lugati'l-Arabiyye (Arap Dil Akademisi) üyesi oldu. Suudi Arabistan'a büyükelçi olarak tayin edildi (1954). Suud hükümeti tarafından Riyad Üniversitesi'ni kurmakla görevlendirildi. Riyad'da vefat eden Azzâm'ın cenazesi Mısır'a götürülerek Hilvân'da toprağa verildi (1959). Türk dili ve edebiyatını Kahire Üniversitesi'nde ilk defa okutan Azzâm'ın, Mehmet Âkif'in Hilvân'da bulunduğu sırada onunla yakın komşuluk şeklinde başlayan ilişkileri giderek dostluğa dönüştü. Âkif'in bazı şiirlerini Arapçaya çevirip neşrettiği gibi sağlığında ve vefatından sonra "Muhammed Âkif Bek", "Minahdesi's-şiri't-Turkî, Kasîdeli Muhammed Âkif Bek", "Şâiru'l-İslâm Muhammed Âkif I-II-III-IV" başlıklı makaleleri neşretti. Azzâm'ın bunlardan başka Türkçeyle ilgili çalışmaları şunlardır: Celâl Nuri İleri'nin *İttihâd-ı İslâm* adlı eserini Hamza Tâhir ile birlikte *İttihâdü'l-müslimîn* adıyla tercüme etmiştir. Ayrıca Farsça ve Türkçe şiirlerden yaptığı seçmeler (muktetafât) muhtelif dergilerde yayımlanmıştır. "el-Elfâzü'l-Fârisiyyeve't-Türkiyye

fi'l-lugati'l-âmmiyyeti'l-Mısriyye" de Azzâm'ın diğer bir çalışmasıdır.⁰¹

Bu makale, 1930-36 yılları arasında Mısır'da (Hilvan'da) Âkif'le-Azzâm'ın altı yıl kadar devam eden irtibatlarından hâsıl olan dostlukları neticesinde Azzâm'ın, 1929 ve 1933 yıllarında iki farklı dergide (*Sahîfetu'l-Câmiati'l-Mısriyye*, *Fi'l-Edebi's-Şarkî*) Âkif'i Mısır'a ve Arap dünyasına tanıtan yazıları ile Âkif'in 27 Aralık 1936'da vefatının ardından Mısır'da yayınlanan dergilerden *er-Risâle*'nin 1937 Şubat sayısında çıkan üç yazı ile Mart sayısında yayımlanan bir yazının içeriğinden yararlanılarak yazılmıştır.

Abdulvehhâb Azzâm'ın Mehmet Âkif'le Tanışması

Abdulvehhâb Azzâm 1929'da İstanbul'a geldiğinde Âkif'in damadı Ömer Rıza (Doğrul)'dan Mehmet Âkif'in Hilvân'da oturduğunu öğrenerek şairimize Kahire Üniversitesi'nde Türkçe dersi vermesini teklif etmesiyle başlayan dostluklarını Ömer Rıza şöyle anlatır:

Abdulvehhâb Azzâm'ın amcası Türk dostu Abdurrahmân Azzâm Balkan Harbi'ndeki Hristiyan vahşetlerini öğrenince, İstanbul'a gelerek orduya katılmış ve Osmanlı saflarında savaşmıştır. Kendisini 25 yıldır tanıyordum.

01. Eşref Edib (Fergan), Mehmet Âkif: Hayatı, Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları (İstanbul: 1938), I, 138-144; Hayruddin Zirikli, *el-A'lâm Kâmûsu Terâcîm* (Lübnan: 2002) IV, 186; es-Sibâi Muhammed es-Sibâi, *Abdulvehhâb Azzâm Raiden ve Müfekkiren* (Kahire: 2005), s. 16-18; Fuat Günel "Azzâm, Abdulvehhâb", *DİA* (İstanbul: 1991), IV, 352-353; M. Ertuğrul Düzdağ, *Mehmed Âkif, Mısır Hayatı ve Kur'ân Meâlî* (İstanbul: 2009), s. 70-71.

1929'da Mısır'ın Bağdat, Tahran sefiri iken nişanlanmak için İstanbul'a gelen Abdurrahmân Azzâm'ın yanında birader-zadesi Abdulvehhâb Azzâm da vardı...Eski dostumuzdan daha fazla yeni tanıdığımız bu kâmil üstatla konuştuk. Kendisi Kahire Üniversitesinde Türkçe okutmaya karar verdiklerini ve bu iş için salâhiyetli bir zat aradıklarını söyleyince Mehmet Âkif'in bu işi yapabileceğini ifade ettim. İmkânı var mı, diye sorunca, onun Mısır'da olduğunu söyledim. Şaşkınlığı artan Abdulvehhâb Azzâm, Âkif Bey'in de Hilvan'da ve kendi evine yakın bir yerdekaldığını öğrenince hayreti büsbütün arttı. Üstat Azzâm Mısır'a döner dönmez Âkif Bey'i bulmuş ve onu Kahire Üniversitesi'nin edebiyat muhitine tanıtmış, bu muhit de Âkif'i üniversitenin Türkçe edebiyatı hocasına seçmiştir.⁰¹

Ömer Rıza'nın Âkif'i bu şekilde giyaben tanıtmamasından sonra Azzâm Mısır'a döndüğünde (1929/30) üstadı ziyarete koşmuştur. Âkif'e ilk görüşmesini *er-Risâle*'de kaleme aldığı makalesinde şöyle ifade eder: "*Mehmet Âkif'in ismini Yeni Türk edebiyatçıları arasında görüyordum, fakat şiirleri ve hakkında okuduğum haberler dışında bir şey bilmiyordum. Yedi yıl önce ben İstanbul'a gittiğimde o da Mısır'a gelmişti. Aslında onu bana sevdiren ahlak ve edebiydi. Mısır'a dönünce ziyareti-ne koştum. Hilvân'da Emir Abbas Halim Paşa'nın (Allah rahmet eylesin)*

01. M. Ertuğrul Düzdağ, *Mehmed Âkif, Mısır Hayatı ve Kur'an Meâli* (İstanbul: 2009), s. 70-73.

*himayesinde kaldığımı öğrendiğimde kendimi çok bahtiyar hissettim.»*⁰²

Âkif'le ilgili her anın kendisi için önemli bir hatıra olduğunu ifade eden Azzâm, onun kapısını ilk defa çalışını ise şöyle nakleder: "*Evine gittim, kapısını çaldım. Bir de ne göreyim, altmışına⁰³ yaklaşmış, beyaz saçlı, orta boylu ve dinç bünyeli bir adam karşımda. Utangaç ve mütevazıydı. Oturdum, biraz konuştuk. Bu konuşmadan sonra aramızda sürekli sevgi ve samimi bir dostluk dönemi başladı.»*⁰⁴

Azzâm'ın Âkif'le Arkadaşlık ve Dostluğu

Âkif'i ziyaret ettikten ve aralarındaki muarefe belirli bir seviyeye geldikten sonra Azzâm, onun karakter özelliklerini şu sözlerle ayrıntılı bir şekilde anlatır: "*Arkadaşım hayâlî, az konuşan, çok düşünen, sessiz, uzlete meyilli, kalabalıktan sıkılan birisiydi... Onu ziyaret ettiğimde veya o beni ziyaret ettiğinde cana yakın davranırdı. Geçmişle gelecek arasında konuşurduk, bazen şakalaşır bazen ciddî meseleleri konuşurduk. Edebiyat ve tarih etrafında dolaşır bunlarla Müslümanların halini anlamaya çalışırdık. Aramıza başkası gelince hayâsından, sıkılarak susardı. Söze katılması için bir şey sorduğumda ya bilmediğini*

02. Abdulvehhâb Azzâm, "Şâiru'l-İslâm Muhammed Âkif I", *er-Risâle* (Mısır: Şubat 1937), s. 181.

03. Tanıştıklarında Âkif'in 56-57 yaşlarında olduğunu tahmin edilebilir. Bkz: M. Ertuğrul Düzdağ, *Mehmed Âkif, Mısır Hayatı ve Kur'an Meâli* (İstanbul: 2009), s. 70 vd.

04. Abdulvehhâb Azzâm, "Şâiru'l-İslâm Muhammed Âkif I", *er-Risâle* (Mısır: Şubat 1937) s. 181.

başıyla işaret eder, ya tebessüm eder ya da kısaca cevap verirdi. Sonra da susmaya devam ederdi. Kalabalık git-tiğinde de konuşulan mevzu hakkında itirazlarını dile getirerek veya kabul ederek, kızarak veya rıza göstererek görüşünü söylerdi... Günler ve seneler geçti, diyebilirim ki, o günlerde Âkif'le üç günden fazla görüşmeme durumu-muz vaki olmamıştı..."⁰¹

Azzâm Âkif'le tanışır tanışmaz onu Mısır edebî çevresine tanıtmış ve çok sık görüşmüşlerdir. Âkif'in en büyük zevki ya Azzâm'ı ziyaret etmek ya da Azzâm'ın onu ziyaret etmesiydi. En hoşlandığı şey onunla Hilvân'ın sokaklarında dolaşmaktı. Konuşa konuşa gezer, şehrin dışına varır yine konuşa konuşa dönerlerdi. Dönüşte de ya onda ya kendi evinde çay içer dinlenirlerdi. Âkif Mısır'da iken Azzâm Irak'a gitmiş ve oradan mektuplar yazmış ancak cevap alamamıştır. Hal böyle olunca, hastalığının cevap yazmasına mani olmamasını temenni ederek, işlerinin çokluğundan cevap yazamamıştır diye kendi kendine teselli vermiştir. Hilvân'a dönünce onu, geceli gündüzlü ziyaretlerini arayıp durmuştur.⁰²

Azzâm'a Göre Âkif'in Şairliği ve En Önemli Şiirleri

Azzâm, bundan sonra Âkif'in şiirleri ve *Safahat*'ından şöyle bahsetmekte-dir: "Mehmet Âkif'in şiirlerine gelince;

01. Abdulvehhâb Azzâm, "Şâiru'l-İslâm Muhammed Âkif I", *er-Risâle* (Mısır: Şubat 1937) s. 181.

02. M. Ertuğrul Düzdağ, *Mehmed Âkif, Mısır Hayatı ve Kur'ân Meâlî* (İstanbul: 2009), s. 72, 76, 86.

o şiirlerinden beş kitabını⁰³ *Safahat* ismiyle yayınladı. Türk edebiyatçıları-nın onun şiirlerini bizden daha iyi de-ğerlendireceğinde şüphe yoktur. Ben burada bazı edebiyat eleştirmenlerinin söylediklerini nakledeceğim: Eleştir-menlerin çoğu Âkif Beyin Türkçeye hâkimiyeti, o dili kullanım biçimi, vezin ve kafiye tenasübündeki başarısı konu-sunda ittifak halindedirler. Şiirlerinde şiir zarureti, tekellüf veya herhangi bir zorlama yoktur, ediplerin çoğu tarafın-dan da beğenilmiştir."⁰⁴

Azzâm, Âkif'in şiiri bağlamında Sü-leyman Nazif Beyin onun hakkında söylediklerinden şöyle bahseder: "... Hatta Süleyman Nazif Bey Basra Va-lisiyken şairimiz hakkında 'Âkif Bey' ismiyle başlayan şöyle bir mektup yaz-mıştır:

Biz küçükken Pey-gamberlerin birçok mucizelerini dinle-yip durduk. Davud (a.s.) demiri yumu-şatıp ona istediği gibi şekil veriyordu. Bu mucizeden kas-tedilen manayı, ben Âkif Beyin şiirini okuduktan sonra anladım. Şimdi ben zannediyorum ki, şiirsel hayallerin-deki olaylarla dolup

03. Yazarın bu makalesini yazdığı dönemde Mehmet Âkif'in *Safahat* içine aldığı kitapların sayısının beş olduğunu akla getirmektedir.

04. Abdulvehhâb Azzâm, "Muhammed Âkif Bek", *Sahîfetu'l-Câmiati'l-Misriyye* (Mısır: Mayıs 1929), s. 110.

taşan eskiler, bu şiir mucizesini mecazen rivayet ettiler, hakikaten değil. Orada Mezâmirle⁰¹ rivayet edilen bu mucize arasında bir bağ yok mu? Benim buna yakinim hâsil olmadı. Fakat ister Davud (a.s.)'ın hünerli parmakları arasında ya da mucizevî elinde demirin yumuşaması olsun, isterse Safahat şairinin elinde aruz ve kelimeleri olsun, aynı şekildedir. Ben eîâil ve tefâil kaidelelerini bilmem. Fakat 40 yıl önce onlardan sıkıldığımı ve bazen nasıl inatlaştığımı bilirim. Belki Mehmet Âkif bu seviyeye ulaşınca kadar uzun seneler kendini zorladı..."⁰²

Azzâm, onun hakkında yazdığı yazılarda şiirlerinden örnekler vermiştir. Bu örneklerden biri "Necid Çölleri-den Medine'ye" adlı şiiridir. Azzâm bu şiiri Arapçaya şu şekilde çevirmiştir:

«من صحارى نجد إلى المدينة

أ نار بيضاء هذه أم شمس الظهيرة، قد استوت في أوجها،

01. Hz. Dâvud (a.s.)'a inen Zebur sûrelerinden her biri.

02. AbdulvehhâbAzzâm, "Muhammed Âkif Bek", *Sahîfetu'l-Câmiati'l-Mısriyye* (Mısır: Mayıs 1929), s. 110-111.

مجنا للأشعة المنزلة وإبلا من الصواعق.»⁰³

Azzâm, *Sahîfetu'l-Câmiati'l-Mısriyye*'den sonra *Fi'l-Edebi's-Şarkî* dergisinde, Âkif'in "Sanatkâr" adlı şiirini Arapçaya çevirmiştir:

«الفتان

قصة - سمعتها منذ ثلاث سنين

فلعل لها سامعاً واعياً.

...فصل القطار من بوستون بعد الزوال بخمس دقائق.

وتفرق المودعون، وأوى إلى المقاصير المسافرون.»⁰⁴

er-Risâle dergisinin Şubat sayısından sonra Mart sayısında, *Safahat*'ın Birinci Kitab'ından başlıksız on mısralık ilk şiirini Arapçaya çevirmiştir:

«سليبي أيها القارئ الحبيب أنتيك.

سليبي ما هذه الأشعار المائلة أمامك؟

إنها أكدا من الكلم لا براعة فيها إلا الإخلاص.

لست أعرف التصنع لأني لست صانعاً.

يقال إن الشعر دمع العين. لا علم لي بمذا،

ولكني أرى أن كل ما أسطر هو بكاء العجز.

أنا أبكي فلا أستطيع أن أبكي، وأشعر فلا أستطيع أن أبين.

وإن الشقاء أن يحرم القلب الشاعر لساناً:

03. AbdulvehhâbAzzâm, "Muhammed Âkif Bek", *Sahîfetu'l-Câmiati'l-Mısriyye* (Mısır: Mayıs 1929), s.112;

(Şiirin Orijinali:

NECID ÇÖLLERİNDEN MEDİNE'YE

Nâr-ı beyzâ mı nedir, öğle zamanında güneş?

Teşesinden döküyor beynine âfâkın ateş!

Yıldırım yağmuru şeklinde inen huzmesine

Siper olmuş yanıyor çöldeki çıplak sine.

Mehmet Akif Ersoy, *Safahat* (Neşir: M. Ertuğrul Düzdağ. Ankara: 2010), s. 307).

04. AbdulvehhâbAzzâm, "Minahdesi's-şî'ri't-Turkî, Kasîdeli Muhammed Âkif Bek", *Fi'l-edebi's-şarkî* (Mısır: Ekim 1933), s. 30;

(Şiirin Orijinali:

SAN'ATKÂR

Şu macerayı işittim birinden, üç sene var,

Olur ki dinleyecek bir meraklı kimse çıkar.

...Zevali beş geçe, Boston'dan ayrılınca tiren,

Vagonda volta vuranlar dağıldılar birden.

Mehmet Akif Ersoy, *Safahat* (Neşir: M. Ertuğrul Düzdağ. Ankara: 2010), s. 467).

اقرأ إن كنت تشد قلبا حساسا

اقرأ فما كتبت كلمتين إلا سطر هذا القلب.»⁰¹

Azzâm, ayrıca *er-Risâle* dergisinin aynı sayısında (Mart 1937) Âkif'in *Hüsran* adlı şiirini de Arapçaya çevirmiştir.⁰²

Azzâm, Âkif'in en önemli şiirleri konusunda ise, “Çanakkale Destanı ve vatan şiirleri, Âkif'in hal-ki ayakta tutan, onları düşmana karşı hırslandıran şairliğinin zirve eserlerindedir.”⁰³ demektedir.

Azzâm'a Göre Âkif'in Edebî Yönü ve Türk Edebiyatındaki Yeri

A. Azzâm M. Âkif hakkında *Sahîfetu'l-Câmiati'l-Mısriyye*'de 1929 Mayıs'ında yayınladığı ilk makalesinde onun edebî yönüne değinir. Bu ilkyazı şöyle başlamaktadır: “*Hâlihazırdaki durum, Âkif Bey'i anlatmaya kifayet etmez.*

01. Abdulvehhâb Azzâm, “Şâiru'l-İslâm Muhammed Âkif IV”, *er-Risâle* (Mısır: Mart 1937), s. 470;

(Şiirin Orijinali:

*Bana sor sevgili kari', sana ben söyleyeyim,
Ne hüviyyette şu karşında duran eş'ârım:
Bir yiğit söz ki, samimiyyeti ancak hüneri;
Ne tasannu' bilirim, çünkü, ne san'atkarım.
Şiir için 'gözyaşı' derler; onu bilmem, yalnız,
Aczimin giryesidir bence bütün âsârım!*

Ağlarım, ağlatamam; hissederim, söyleyemem;

*Dili yok kalbimin, ondan ne kadar bîzârım!
Oku, şâyed sana bir hisli yürek lâzımsa;
Oku, zirâ onu yazdım, iki söz yazdımsa.*

Mehmet Akif Ersoy, *Safahat* (Neşir: M. Ertuğrul Düздаğ. Ankara: 2010), s. 5).

02. Şiirin Arapça çevirisi için bkz: Abdulvehhâb Azzâm, “Şâiru'l-İslâm Muhammed Âkif IV”, *er-Risâle* (Mısır: Mart 1937), s. 470.

Azzâm'ın Âkif'in, *Necid Çöllerinden Medine'ye, Sanatkâr, Hüsran* ve *Bana sor sevgili kari'* diye başlayan şiirlerinin Arapçaya çevirileri başarılı bir çeviri olarak değerlendirilebilir

03. Abdulvehhâb Azzâm, “Muhammed Âkif Bek”, *Sahîfetu'l-Câmiati'l-Mısriyye* (Mısır: Mayıs 1929), s. 110.

*Sadece, onun Türk edebiyatında bir üstat olduğunu söylemek kâfidir. O Sırât-ı Müstakim ve sonra da 18 sene Sebilürreşâd dergisinde yazdı. Bir müddet Dârülfünûn Üniversitesinde ders verdi. Kurtuluş Savaşı sırasında Büyük Millet Meclisinde milletvekili idi.”*⁰⁴

Azzâm Türkiye'deki gazetelerin Âkif'in edebî yönü hakkında yazdıklarından derlediği birkaç cümleyi de şöyle aktarır: “*Mehmet Âkif Arap şairlerinden İbnu'l-Fârid'i Türklerden de Fuzûlî'yi, İranlılardan Sâdi'yi, Fransızlardan da Le Martin'i severdi. Onun şiirinde bu kişilerin açık veya gizli etkisinin olduğunu söylemek mümkündür. Fakat Âkif'in Türk nazmını, aruzda başka hiçbir şairin ulaşamayacağı bir seviyeye getirdiğinde şüphe yoktur. Zira Türkçe onun kalemiyle şiir dili ve dillerin en açığı olmuştur. İstiklal Marşı, Âkif'in kalemiyle en açık beyan haline gelmiştir. 'Hakkın Sesleri' ve 'Safahat'ın yedi kitabı Türk edebiyatının müstağni kalamayacağı bir mirastır. Çünkü Âkif'in edebiyat tarihinde özel bir yeri vardır... Bunlar, er-Risâle okuyucularına Âkif'in şiirindeki konular, temalar, üslup ve vezinler mevzuuna giriş için Türk gazetelerinin yazdıklarından aktardıklarımızdır.”*⁰⁵

Azzâm'ın er-Risâle Okurları İçin

04. Abdulvehhâb Azzâm, “Muhammed Âkif Bek”, *Sahîfetu'l-Câmiati'l-Mısriyye* (Mısır: Mayıs 1929), s. 110.

05. Abdulvehhâb Azzâm, “Şâiru'l-İslâm Muhammed Âkif III”, *er-Risâle* (Mısır: Şubat 1937), s. 267.

Safahat Hakkındaki Tespitleri:

Buraya kadar A.Azzâm'ın kalemin-den, M.Âkîf'le tanışması, karakter özellikleri, edebî yönü ve şiirine değin-dikten sonra, onun *er-Risâle* okurları için *Safahat* hakkındaki tespitlerini sıralayalım:

“Mehmet Âkîf, şiirini her biri *Safahat* ismini taşıyan yedi küçük kitapta yayınladı. Birincisi hariç her kitabın özel bir başlığı vardı:

1. Birinci Kitap: Genel başlıktan sonra bu *Safahat*'ın adını ‘Birinci Kitap’ koydu. Birinci Kitap’ta çeşitli konularda 34 manzume vardır. Bu manzumelerde ümmetin kısımlarını, günlük hayat tasvirleri, vaazların akabinde ortaya çıkan telif gibi konular bulunmaktadır.

2. İkinci Kitap: Şair bu kitabına ‘Süleymaniye Kürsüsünde’ ismini verdi. Onda, İstanbul’un en büyük camilerinden Kanuni Sultan Süleyman Camiini vâsfettiği ve kürsüdeki vaiz lisanıyla anlattığı yaklaşık 1000 beyitten oluşan manzume vardır. Bu camide, seyahatleri esnasında gördüğü bazı haller sebebiyle Müslümanların durumunu tenkit etmiş ve çözüm yollarını göstermiştir.

3. Üçüncü Kitap: ‘Hakkın Sesleri’. «قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ الخ. تِلْكَ بَيِّنَاتُهُمْ خَائِبَةٌ»⁰¹ gibi Kur’ân ayetleri medllerinin manzum şekilleri vardır.

4. Dördüncü Kitap: ‘Fatih Kürsüsünde’. Fatih Camiini vasıfla başlayan şairin 800 beyit kadar bir manzumesi

01. Âl-i imrân 3/26; Neml 27/52; Âl-i imrân 3/110.

vardır. Okuyucuya “Notre Dame de Paris” romanıyla Fransız şair Victor Hugo’yu zikreder. Daha sonra Müslümanların başına gelen sıkıntılarını, kendi düşüncesine göre bir vaiz lisanıyla anlatır.

5. Beşinci Kitap: ‘Hatıralar’. Bu bölümde bazı Kur’ân ayetleri ile Emir Abbas Halim Paşa’ya (Allah rahmet eylesin) ithaf ettiği Luxor (el-Uksûr) Harabelerini anlatan şiiri ve 400 kadar beyitte nazmettiği ‘Berlin Hatıraları’ gibi çeşitli konulara ait manzumeler vardır. Bu kitabı, *er-Risâle* okuyucuları ‘Necid Çöllerinden Medine’ye’ ismiyle bilmektedir.

6. ‘Asım’: 1200 beyitlik uzun bir manzumedir. Kahramanı, büyük harpte cihat eden bir gençtir. Bu genç, şairin babası Tahir Efendinin öğrencisi Köse İmamın oğlu Asım’dır.⁰² Manzumede eski ve yeni Türkiye’nin halini açıklamış; ahlaki, içtimaî işlerin birçoğunu hiçbir zorlama ve yağmacıklık olmayan belîğ ve ince bir ifadeyle vâsfetmiştir.

7. ‘Gölgeler’: Şairin, vefatından iki yıl önce neşrettiği son kitaptır. Manzumelerinin bazısını İstanbul, bazısını Ankara, bazısını da Hilvân’da nazmetmiştir. Onlardan ‘Fıravun’la Yüz Yüze’ isimli kasidesini Emire Hatice Halim’e (Halim Paşanın kızına) ithaf etmiştir. Yine *er-Risâle*’de ‘Sanatkâr’ başlığıyla neşredilen şiirinde, Müslüman musiki-cilerin en büyüğü, Araçların övüncü,

02. Eserde Asım, Köse İmamın oğlu gibi takdim edilmiş olmasına rağmen gerçekte Köse İmam evlenmediğinden evladı yoktur. Bu şairin muhayyilesinin ürünüdür. Bir başka ifadeyle idealindeki gençtir.

bugün Bağdat'ta ikamet eden arkadaşısı eş-Şerîf Muhyiddin'ivasfetmiştir."⁰¹

Azzâm'a Göre Âkif'in Kur'ân-ı Kerim Meâli:

Azzâm'ın bu konuda verdiği bilgilere geçmeden evvel Âkif'in Kur'ân-ı Kerim Meâli hakkında kısa bir bilgi vermek gerekir.

TBMM kararıyla Kur'ân-ı Kerim'in tercümesi Mehmet Âkif'e, tefsiri de Elmalılı Hamdi Yazır'a verilmiştir. Ancak Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe tercümesini kesin dille reddeden Âkif, birçok teşebbüsten sonra Ahmet Hamdi Aksekili ile kendisini iknaya gelen Elmalılı Hamdi Yazır'ın da tercümenin mümkün olmadığını ancak yapılacak işin meâl⁰² olacağını söylemesinden sonra biraz yumuşamıştır.⁰³

Bununla birlikte Âkif'in Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe meâlini yapmaya is-

01. Abdulvehhâb Azzâm, "Şâiru'l-İslâm Muhammed Âkif IV", *er-Risâle* (Mısır: Mart 1937), s. 469-470.

02. Tercüme: Bir sözün manasını diğer bir dile denge bir ifade ile aynen olduğu gibi dile getirmektir. Tercümenin aslının manasına tamamen uygun olması için açıklıkta, delalet ettiği manada, özetlemede, etraflıca açıklamada, umumi manada, özel manada, kayıtsız şartsız olmada, kayıt ve şarta bağlamada, kuvvette, isabet etmede, güzel anlatmada, beyan üslubunda; kısacası ilimde, sanatta asıldaki anlatım tarzına uygun olması gerekir. Yoksa tam bir tercüme değil eksik bir anlatım olmuş olur. **Meâl:** Bir şeyi eksiltmek manasına da gelir, onun için örfe göre bir sözün manasını her tarzda aynı şekilde değil de biraz noksanıyla kendisinden elde edilen manaya göre söylemeye de meâl denilmiştir. Geniş bilgi için bkz: Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (Sadeleştirenler: İsmail Karaçam vd. İstanbul: trs.) s. 3, 22.

03. M. Ertuğrul Düzdağ, *Mehmed Âkif, Mısır Hayatı ve Kur'ân Meâli* (İstanbul: 2009), s. 246-247.

tekli olmama nedenleri arasında, şiirlerini nazmetme arzusu ve çok saygı duyduğu Kelâmullah'ı herhangi bir insanın ne kadar ilmi olursa olsun layıkıyla meâl güç yetiremeyeceğine inanmasındandır. O, şu sözleriyle bu işin mümkün olmadığını dile getirir: "*Oğlum, sen bu işi basit mi sanıyorsun? Tercümesi istenen eser roman değil, beşeriyetin içtimai mihverini değiştiren Kur'ân'dır. Herhangi bir ifade ve ibarenin bile her tabirinde, hatta her kelime ve harfinde -dil bilgisi bakımından- tasrih ve teşmil, ta'rif ve tenkir gibi incelikler vardır. Mesele Kelâmullah'a gelince... Oadaki eslaftan hikâyeleri ve ahlâka ibret tavsiyeleri, emir ve nehiyeleri, temsil ve tenzihleri, tebşir ve tenzirleri, vaad ve vaidleri, terğib ve terhibleri... Başka bir dil ile bihakkın söylemek mümkün mü?*"⁰⁴

Bazılarına göre, Âkif'in meâli yapmak istememesinin asıl nedeni, o yıllarda Türkiye'de dayatılmak istenen Kur'ân yerine tercümesini ikame hareketleri ve bunun başarılı olması durumunda Kur'ân tercümesiyle namaz kılınması endişesidir.⁰⁵ Âkif'in Mısır'da Kur'ân-ı Kerim meâli yazmakla meşgul olduğu yıllarda çok yakınında olan ve Âkif'in ölümünün ardından makalenin bahse konu yazılarını yazan Azzâm, Âkif'in meâl yazma işine duyduğu isteksizliğin nedenlerini şöyle ifade etmiştir:

04. M. Ertuğrul Düzdağ, *Mehmed Âkif, Mısır Hayatı ve Kur'ân Meâli* (İstanbul: 2009), s. 176-177.

05. Geniş bilgi için bkz: M. Ertuğrul Düzdağ, *Mehmed Âkif, Mısır Hayatı ve Kur'ân Meâli* (İstanbul: 2009), s. 256-258; Mehmet Akif Ersoy, *Safahat* (Neşir: M. Ertuğrul Düzdağ. Ankara: 2010), s. Giriş 36.

“O, hayatın yorgunluklarından kurtulup bu destanı (İstiklal Destanını) bitirmeyi ve Mısır’a gitmeyi istiyordu. Buna niyet ettiği sırada Ankara’dan Diyanet İşleri Başkanlığı, kendisinden Kur’ân-ı Kerim’in Türkçeye meâlini istemişti. Elinde nazmetmek istediği şiirler olduğunu belirterek bundan kaçındı ve özür beyan ederek reddetti. Fakat mazereti kabul edilmedi, Diyanet İşleri Başkanlığı İstanbul Üniversitesinde İslâm Felsefesi hocası olan samimi arkadaşı Ahmed Naim Bey’i aracı yaptı. Bunun üzerine Âkif, istemeyerek kabul etmek zorunda kaldı. Doğrusu bu meâli istememesinin sebebi, başlangıçta Kur’ân-ı Kerim’e saygısından ve ne kadar ilmi olursa olsun herhangi bir insanın bu meâle layıkıyla güç yetiremeyeceğine inanmasındandı. Ne zaman sorulsa ‘Yapamadım, benim hoşuma gitmedi, başkasının nasıl hoşuna gider?’ derdi. Üstat, Kur’ân meâliyle hemhal olarak Mısır’da yedi sene geçirdi...”⁰¹

Azzâm’a Göre Âkif’in Yazamadıkları:

Azzâm’ın tespitine göre Âkif; (1) İstiklâl Destanı, (2) Vedâ Haccı ve (3) Selahaddin Eyyûbi’nin kahramanlıklarını yazmak istiyordu. Azzâm, bu tespitini şu ifadelerle anlatıyor: “...*Netice olarak, bu seneler ziyan oldu ve Türk edebiyatı ölümsüz bir eserden (İstiklâl Destanı) mahrum kaldı. Vedâ Haccını -ki o büyük tarihî manzarada Allah Resulü (s.a.v.) son haccında yüz bin Müslüman’a hitap ediyordu.- nazmet-*

01. AbdulvehhâbAzzâm, “Şâiru’l-İslâm Muhammed Âkif II”, *er-Risâle* (Mısır: Şubat 1937), s. 226-227.

mek onun ideallerindendi. Yine Haçlı Savaşlarının temsilî hikâyesini ve Selahaddin Eyyûbi’nin kahramanlıklarını nazmetmek istiyordu. Bu ideallerine engeller çıktı.”⁰²

Azzâm’ın Kaleminden Âkif’in Hastalığı:

Azzâm, M. Âkif’in hastalığı hakkındaki düşüncelerini şu sözlerle ifade eder: “O kuvvetliydi, sağlık ve afiyetine önem verirdi. Zayıflayıp solgunluğu ortaya çıkıncaya kadar durumu çok iyiydi. Bunun üzerine keyfi kaçtı ve üzüldü. Sorduğumda bana eski hastalığının nüksettiğini söyledi. İyi olmayı ümit ediyordu. Sonrasında seyahat ve hava değişikliğinden fayda umarak Şam’a gitti. İki ay sonra döndü, istifade etmişti, hastalığı artmadı.”⁰³

Sağlığı tekrar kötüleştikten sonra Türkiye’ye dönen Âkif’in hastalığının vahameti hakkında Azzâm, Ömer Rızâ⁰⁴’dan da şunları nakleder: “Üs-

02. AbdulvehhâbAzzâm, “Şâiru’l-İslâm Muhammed Âkif II”, *er-Risâle* (Mısır: Şubat 1937), s. 227.

03. AbdulvehhâbAzzâm, “Şâiru’l-İslâm Muhammed Âkif I”, *er-Risâle* (Mısır: Şubat 1937), s. 181-182.

04. ÖmerRızâDoğrul, aslen Burdur’lu olup Mısır’a yerleşmiş bir ailenin çocuğu olarak Kahire’de doğdu. Eğitimini Ezher Üniversitesinde tamamlayıp Mısır’da gazeteciliğe başladı. Kahire’de yayınlanan es-Siyâse ve eş-Şa’b gazetelerinde, İstanbul’da yayınlanan Tasvîr-i Efkâr, Tevhid-i Efkâr, Sebîlürreşâd ve Vakit gazetelerinde yazılar yazdı. 1915 de İstanbul’a geçerek yazarlığını sürdürdü. Mehmet Akif’in kızı Cemile Hanımla evlendi. 1940’da Eşref Edip, İ. Hakkı İzmirli ve Kamil Miras ile birlikte çıkarmaya başladıkları İslâm-Türk Ansiklopedisi ve Mecmuasında çok sayıda madde ve makale yazdı. 1950 seçimlerinde Demokrat Parti’den

tadın hısıımı olan yazar ve edip Ömer Rıza Türkiye'deki Cumhuriyet Gazetesinde 'Âkif'in Son Günleri' başlığıyla bir makale yazdı. Bu makaleden er-Risâle okuyucularının haberdar olmasını istedim:

Altı ay önce bir gemi İstanbul'a demir atmıştı. İnenlere baktım, bir de ne göreyim, merdivende ilk bakışta tanımadığım bir gölge. İyice bakınca faciayı anladım. Aah dostum..."⁰¹

Azzâm, sonrasında Ömer Rıza'nın Âkif hakkındaki sözlerine şöyle devam eder: "Ziyaretçiler hastanedeki odasına ziyarete geliyorlardı. Bu ziyaretlerden dolayı hastalığının artması muhtemeldi. Doktorlar da bunu istemiyorlardı, ama o dost ve ahbablarıyla bir araya gelip görüşmeye çok istiyaklıydı. Onların her biriyle tek tek görüşmek onu sakinleştiriyor, herhangi bir sıkıntı ve zorluğa sokmuyordu.

Bu durumun değişmesi gerekiyordu. Üstat eski arkadaşlarından birinin evinde misafir olarak kalmaya davet edildi. Ev Alemdağ'ında idi. Arkadaşları onun, Alemdağ'ının havası, suyu ve Avrupa'dan kendisi için getirttikleri ilaçlarla şifa bulacağını düşünüyorlardı.

Konya milletvekili seçildi. Büyük Millet Meclisi Dışişleri Encümeni'nde görev alıp çok önemsemediği İslâm ülkeleriyle kurulan ilişkilere öncülük etti. 1952'de İstanbul'da vefat etti. Geniş bilgi için bkz: Mustafa Uzun, "Doğrul, Ömer Rıza", *DİA*, (İstanbul: 1994), IX, 489-492; <http://www.yasamoykusu.com/arama?q=abdulvehhab&j=1> (Erişim: 31.12.2012).

01. AbdulvehhâbAzzâm, "Şâiru'l-İslâm Muhammed Âkif, II", *er-Risâle*(Mısır: Şubat 1937), s. 226.

Üstat Alemdağ'ına gelince kendini rahat hissetti ve çok sevindi. Arkadaşlarını ziyaret etmesi ve doktorlarıyla görüşmesi için haftada bir kez şehre inmesine izin verildi. O şöyle diyordu: Seccademi ağacın altına sereceğim, temiz hava alacağım, saf güneşin sıcaklığını hissedeceğim, dönmesi muhtemel kuvvetimi kazanmaya çalışacağım, bedenim sıhhate kavuşunca sizleri Alemdağ'ına davet edeceğim. Burada eşi bulunmayan bir aşçı var.»⁰²

Ömer Rıza'nın aktardıklarından Âkif'in durumunu ifade ettikten sonra Azzâm, onun hakkındaki sözlerini 'keşkelerle' hayıflanarak şöyle bitirir: "Keşke, aylarca devam eden bu derin düşünceyi ona ilham eden şeyin ne olduğunu bilseydim. Acaba hastalığın dan kurtulunca, bize fikirlerinden neyi vermek istiyordu. Senelerden beri ideallerinden biri olan İstiklal Destanını nazmetmemişti."⁰³

Azzâm'ın Aktardıklarından Âkif'in Ölümü

Durumu gittikçe kötüleşen Âkif Bey'in son demlerini Azzâm şöyle anlatır:

Üstat, bu meşum hastalığın son hücumlarının izleriyle İstanbul'a döndü. Konuşması biraz zorlaştı, fakat bilincini çok az kaybetti. Bir gün aniden üstadın durumu değişti. Onda kuvvet ve dinçlik belirtileri göründü.

02. AbdulvehhâbAzzâm, "Şâiru'l-İslâm Muhammed Âkif, II", *er-Risâle* (Mısır: Şubat 1937), s. 226.

03. AbdulvehhâbAzzâm, "Şâiru'l-İslâm Muhammed Âkif, II", *er-Risâle* (Mısır: Şubat 1937), s. 226.

İnsanlarla konuşuyor, onları dinliyor, etrafında olmalarını istiyor ve yalnız bırakılmaya razı olmuyordu... «⁰¹

Azzâm'ın Türk gazetelerinde yayınlanan yazılardan Âkif'in ölümü ve defni esnasında yaşanan ve yapılanları *er-Risâle*'den aktarışını şu ifadelerle görmekteyiz:

“... Ancak o günün akşamında kötüleşti. Büyük şair Aralık'ın 29'unda Perşembe akşamı saat sekize çeyrek kala Türk milletine Çanakkale Destanı ve İstiklal Marşı gibi -Azzâm'a göre- iki ölümsüz eser bırakarak vefat etti. Cenaze Beyoğlu'ndaki Mısır Apartmanı'ndan Beyazıt Camiine kaldırıldı. Orada cenaze namazı kılındı, sonra yürüyüş şairin Edirnekapı Şehitliği'nde hazırlanan kabrine kadar sürdü. Şairin cenazesinde birçok arkadaşı ve üniversite talebelerinden büyük bir grup vardı. Cenaze kılınp tabut arabanın üstüne konulmak istenince talebeler na'sı omuzlarında taşıyacağız diyerek buna karşı çıktılar. Beyazıt'tan Edirnekapı'ya bu uzun mesafede yüzlerce genç onu taşımaya iştirak etti. Kabrin yanı başında tabut açıldı. Heykeltıraş Ratip Aşir, alçı kalıp içinde bir heykel yapmak için şairin yüz kalıbını aldı. Şairin kabre konulmasından sonra bütün talebeler gür sesle Âkif'in yazdığı İstiklâl Marşını okudular. Daha sonra bazı öğrenciler, üniversiteli öğrencilerin büyük şairin kabrini yaptırmasını teklif etti. Orada hazır bulunanlar bunu kabul ettiler ve

01. Abdulvehhâb Azzâm, “Şâiru'l-İslâm Muhammed Âkif II”, *er-Risâle* (Mısır: Şubat 1937), s. 227.

her yıl vefat gününde “Âkif Günü” ismiyle bir tören yapma konusunda da anlaştilar.”⁰²

Sonuç

Mehmet Âkif hakkında ülkemizde birçok yazı ve değerlendirme kaleme alınmıştır. Bu çalışmada ise kendi ifadesiyle onunla arkadaşlık yapma bahtiyarlığına eren ve meslektaşları olan dışarıdan bir gözle; Mısırlı edip ve doğu dilleri âlimi Abdulvehhâb Azzâm'ın kaleminden Âkif hakkındaki değerlendirmeleri derlenmiştir. Azzâm'a göre Âkif; edepli ve yüce ahlaklı, tarih ve edebiyat meraklı olan, Müslüman dünyasını tahlil etmeye çalışan, onlar için kaygıları olan birisidir.

Azzâm, *Âkif'in Safahat*'ının muhtevasını, hastalığının seyrini, yazamadıklarını, Kur'ân Meâli çalışmaları ve bunun hakkındaki değerlendirmelerini, dergiciliğini, hocalığını, milli mücadeledeki hizmetlerini, milletvekilliğini, kahramanlık duygularına tercüman olan şiirlerin şairi oluşunu, şiirinin kaynağını, Doğudan ve Batıdan etkilendiği şairler gibi hususları gerek *Âkif*'le Mısır'da görüştikleri zaman dilimlerindeki gözlemleri gerek Türkiye'deki edebî çevrelerin ve matbuatın *Âkif* hakkındaki görüş ve değerlendirme içeren yazılarını takip etmek suretiyle tespit etmiştir.

Abstract

[Mehmet Âkif from the writings of

02. Abdulvehhâb Azzâm, “Şâiru'l-İslâm Muhammed Âkif, II”, *er-Risâle* (Mısır: Şubat 1937), s. 227; Abdulvehhâb Azzâm, “Şâiru'l-İslâm Muhammed Âkif, III”, *er-Risâle* (Mısır: Şubat 1937), s. 267.

Abulvahhâb Azzam, Egyptian atuhor]

Abdulvehhâb Azzâm is an Egyptian man of letters and a turcologist. In Egypt his friendship with Mehmet Âkif began. This article presents some episodes from their first meetings to death of Âkif and it focuses mostly on the literary side of the Âkif.

Keywords Mehmet Âkif, Abdulvehhâb Azzâm, the literary side of the Âkif.

Kaynakça

AbdulvehhâbAzzâm, “Minahdesi’ş-şi’ri’t-Turkî, Kasîdeli Muhammed Âkif Bek”, *Fi’l-edebi’ş-sarkî*, Mısır, Ekim: 1933.

AbdulvehhâbAzzâm, “Muhammed Âkif Bek”, *Sahîfetu’l-Câmiati’l-Mısriyye*, Mısır: Mayıs, 1929.

AbdulvehhâbAzzâm, “Şâiru’l-İslâm Muhammed Âkif I”, *er-Risâle*, Mısır: Şubat, 1937.

AbdulvehhâbAzzâm, “Şâiru’l-İslâm Muhammed Âkif II”, *er-Risâle*, Mısır:Şubat 1937.

AbdulvehhâbAzzâm, “Şâiru’l-İslâm Muhammed Âkif III”, *er-Risâle*, Mısır:Şubat 1937.

AbdulvehhâbAzzâm, “Şâiru’l-İslâm Muhammed Âkif IV”, *er-Risâle*, Mısır: Mart, 1937.

Asuman Akay, *Mehmet Akif Ersoy’un Şiirlerinde Mısır*, Kahire: 2007.

Başlangıçtan Günümüze Kadar Büyük Türk Klasikleri, Onuncu Cilt, Ötüken-Söğüt, İstanbul: 1990.

Elmahılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili* (Sadeleştirenler: İsmail Karacam vd.), İstanbul: trs.

es-Sibâî Muhammed es-Sibai, *AbdulvehhâbAzzâmRaiden ve Müfekkiren*, Kahire: 2005.

Eşref Edib (Fergan), *Mehmet Âkif: Hayatı, Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları*, İstanbul: 1938.

Fuat Günel “Azzâm, Abdulvehhâb”, *DİA*, İstanbul: 1991.

HayruddinZiriklî, *el-A’lâmKâmûsuterâcim*, Beyrut: 1980.

<http://www.yasamoykusu.com/arama?q=abdulvehhab&j=1> (Erişim: 31.12.2012).

M. Ertuğrul Düzdağ, “Mehmet Akif Ersoy Hayatı ve Eserleri”, *EĞİTİM–Mehmet Akif Özel Sayısı*, Sayı: 73, Mart: 2006.

M. Ertuğrul Düzdağ, *MehmedÂkif, Mısır Hayatı ve Kur’ânMeâli*, İstanbul: 2009.

M. Ertuğrul Düzdağ, *Mehmet Akif Ersoy*, İstanbul: 2004.

Mehmet AkifErsoy, *Safahat* (Neşir: M. ErtuğrulDüzdağ), Ankara: 2010.

Mehmet Akif Ersoy, *Safahat* (Neşir: Ömer Rıza Doğrul), Yedinci Basım, İstanbul: 1966.

Mehmet Cemal Çiftçigüzeli- Mehmet Çetin, *TBMM’de İstiklal Marşı ve Mehmet Akif*, Ankara: 2002.

Mustafa Uzun, “Doğrul, Ömer Rıza”, *DİA*, İstanbul: 1994.

Tahsin Deliçay ve es-SafsafyAhmed el-Katory, “Mehmet Akif’in Mısır’daki Çalışmaları ve Kültürel Çevresi”, *Fırat Ün. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (2), Elazığ: 2006.